

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 19–20 травня 2022 року)

Суми
Сумський державний університет
2022

СЕКЦІЯ 6

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ГОСПОДАРСЬКИМИ ДОГОВОРАМИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Корощенко К.Р.

студентка IV курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Руденко Л. Д.

к.ю.н., доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права

Сумського державного університету

Укладення господарського договору є формою узаконення відносин між особами, які починають господарські правовідносини. Виконання положень щодо відповідальності за господарським договором не рідко стає предметом позову до суду. Через той факт, що учасники не досконало розуміють важливість санкції, яку погоджують наступають негативні наслідки.

Найбільш розповсюдженим та загальновідомим є визначення господарсько-правової відповідальності саме через поняття «господарські санкції». Господарсько-правова відповідальність, на погляд В. К. Мамутова, є перетерплювання (або несення) господарським органом несприятливих економічних наслідків в результаті застосування до правопорушника передбачених законом санкцій (заходів відповідальності) економічного характеру [1]. В. С. Щербина розуміє під відповідальністю в господарському праві (господарсько-правовою відповідальністю) комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – господарські правопорушення [2]. Відповідальність – це застосування до правопорушника встановлених законом або договором санкцій, внаслідок чого він зазнає майнових втрат. Таким чином, поняття господарсько-правової відповідальності включає в себе насамперед майнові наслідки застосування відповідних санкцій [2]. Ця точка зору на сьогоднішній день підтримана і законодавцем, що знаходить своє відображення в Господарському кодексі України. Отже, поняття господарсько-правової відповідальності визначається в ч. 1 ст. 216 ГК безпосередньо через поняття господарських санкцій.

Серед господарських санкцій важливу роль відіграють штрафні санкції, застосування яких передбачено і в разі укладення зовнішньоекономічних договорів. Зокрема, наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України №

201 від 06.09.2001 затверджено Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), яким визначено порядок застосування штрафних санкцій у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням одним із контрагентів своїх зобов'язань. При цьому мають бути чітко визначені розміри штрафних санкцій (у відсотках від вартості недопоставленого товару (робіт, послуг) або суми неоплачених коштів, строки виплати штрафів – від якого терміну вони встановлюються та протягом якого часу діють, або їх граничний розмір) [3]. Господарський кодекс України (далі – ГКУ) визначає штрафні санкції як господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання [4].

Аналіз положень ГКУ дає підстави стверджувати, що законодавець не сформулював самих понять «неустойка», «штраф», «пеня», що може викликати труднощі у їх застосуванні в господарському обігу. Натомість визначення цих понять дає Цивільний кодекс України. Зокрема, стаття 549 ЦКУ встановлює, що неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі у разі порушення боржником зобов'язання. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання [3].

Якщо аналізувати судову практику щодо питання відповідальності за господарськими договорами, то можна виокремити деякі проблемні питання застосування нормативних приписів для зменшення розміру штрафних санкцій.

Зокрема, йдеться про стаття 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення. Відповідно до ст. 549 ЦК України штраф і пеня є одним видом цивільно-правової відповідальності, а тому їх одночасне застосування за те саме порушення (наприклад, порушення строків виконання грошових зобов'язань за кредитним договором), на думку багатьох суддів, свідчить про недотримання імперативних положень, закріплених у ст. 61 Конституції України, щодо заборони подвійної цивільно-правової відповідальності за те саме порушення [5].

Дивлячись на постанову в справі № 917/194/18, яку ВС ухвалив 02.04.2019. Суть справи: прокурор звернувся до суду з позовом до підприємства про стягнення попередньої оплати, штрафу за порушення строків виконання зобов'язання, пені та штрафу за порушення строку використання авансу. Місцевий та апеляційний суди ці вимоги

задовільнили. Колегія суддів Господарського суду ВС погодилася із цим висновком. Відповідно до ч. 1 ст. 230 ГК України штрафними санкціями є господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку потрібно сплатити в разі порушення правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання зобов'язання [6].

Верховний Суд вказав, що одночасне стягнення зі сторони, яка порушила господарське зобов'язання за договором, штрафу та пені не суперечить ст. 61 Конституції України, оскільки вони є формами неустойки та видами штрафних санкцій, тобто не є окремими та самостійними видами юридичної відповідальності. У межах одного виду відповідальності можна застосовувати різний набір санкцій [7].

Ще однією особливістю щодо відповідальності за господарськими договорами можна виокремити – зменшення розміру санкції господарським судом. Така вимога часто виконується судовою владою при деяких умовах, мова про які йтиметься далі. Найчастіше до зменшення розміру санкцій приходять ті підприємства, які не розраховували наскільки великими можуть бути штрафні санкції, а також у тому випадку, якщо підприємство не отримує прибутку та не має коштів, щоб розрахуватись з боргами.

Насамперед можливість зменшення розміру неустойки в судовому порядку передбачена низкою нормативно-правових актів цивільного та господарського законодавства. Так, відповідно до ч. 3 ст. 551 ЦК України розмір неустойки може бути зменшено за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, а також за наявності інших обставин, які мають істотне значення [7].

Згідно з ч. ч. 1, 2 ст. 233 ГК України, якщо належні до сплати штрафні санкції занадто великі проти збитків кредитора, суд має право зменшити розмір санкцій. При цьому має бути взято до уваги: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; не лише майнові, але й інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу. Якщо ж порушення зобов'язання не завдало збитків іншим учасникам господарських відносин, суд може з урахуванням інтересів боржника зменшити розмір належних до сплати штрафних санкцій [4].

Відповідно до п. 7 оглядового листа ВГСУ № 01-06/767/2013 від 29.04.2013 р. за наявності підстав, передбачених ч. 3 ст. 551 ЦК України, ч. 1 ст. 233 ГК України розмір пені, яка підлягає стягненню зі сторони, що порушила зобов'язання, може бути зменшений за рішенням господарського суду. Водночас варто зауважити, що згідно зі ст. 549 ЦК України неустойка може бути представлена у формі штрафу та/або пені. Відповідно до ч. 1 ст. 230 ГК України штрафними санкціями є господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня) [7].

З урахуванням практики Верховного Суду, зокрема, у постанові від 04.06.2018 р. у справі № 908/1453/14, від 21.01.2021 р. у справі № 927/704/19, від 30.03.2021 р. у справі 902/538/18, обставинами, на які сторони справи можуть посилалися при розгляді питання про зменшення неустойки, є:

- критичний фінансово-господарський стан суб'єкта господарювання;
- наявність заборгованості із заробітної плати;
- наявність податкового боргу;
- зменшення прибутку підприємства;
- відсутність коштів на банківських рахунках;
- потреба в грошових коштах для підтримання технологічного процесу

виробництва;

- монопольне становище контрагента;
- стягнення 3 відсотків річних та інфляційних нарахувань;
- існування дебіторської заборгованості.

У постанові від 24.02.2021 р. у справі № 924/633/20 Верховний Суд зазначає, якщо відповідальність боржника перед кредитором за неналежне виконання обов'язку щодо своєчасного розрахунку не обмежена жодними межами, а залежить виключно від встановлених договором процентів (штрафу, пені, річних відсотків), то за певних обставин обсяг відповідальності може бути нерозумним з огляду на його непропорційність наслідкам правопорушення. Він може бути несправедливим щодо боржника, а також щодо третіх осіб, оскільки майновий тягар відповідних виплат може унеможливити виконання боржником певних зобов'язань, зокрема з виплати заробітної плати своїм працівникам та іншим кредиторам, тобто цей тягар може бути не виправдано обтяжливим чи навіть непосильним. У таких випадках невизнання за судом права на зменшення розміру відповідальності може призвести до явно нерозумних і несправедливих наслідків. Тобто має бути дотриманий розумний баланс між інтересами боржника та кредитора (така правова позиція викладена в постанові Великої Палати Верховного Суду від 18.03.2020 р. у справі № 902/417/18) [6].

Дуже популярним на практиці укладання господарських договорів є визначення розміру суми, що підлягає сплаті еквівалентну доларам або євро. Частина друга статті 524 та частина друга статті 533 ЦК допускають, що сторони можуть визначити в грошовому зобов'язанні грошовий еквівалент в іноземній валюті [8].

У такому разі сума, що підлягає сплаті за зобов'язанням, визначається в гривнях за офіційним курсом Національного банку України, встановленим для відповідної валюти на

день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом [8].

Аналізуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що під відповідальністю в господарському праві (господарсько-правовою відповідальністю) комплексний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – господарські правопорушення. розмір штрафних санкцій передбачається законом чи договором. Серед господарських санкцій важливу роль відіграють штрафні санкції, застосування яких передбачено і в разі укладення зовнішньоекономічних договорів. Пріоритет у визначенні розміру штрафних санкцій надається закону.

Відповідальність за господарськими договорами дуже часто розглядається саме судом, через те, що сторони, які укладають договір нехтують аналізом відповідальності за невиконання тих чи інших зобов'язань. Після аналізу судової практики можна дійти висновку, що у позовних заявах сторони вказують на статтю 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення, проте трактування щодо тієї чи іншої ситуації можна знайти різне. Також сторони просять суд зменшити розмір штрафних санкцій посилаючись чи то на їх нерозумність, чи то на обставини, які призвели до збідніння компанії. Останньою особливістю, на яку ми хочемо звернути увагу – договір з прив'язкою до іноземної валюти. Через нестабільність валюти, її еквівалент у перерахунку на гривні може суттєво відрізнятись у більшу сторону і підприємство втрачає чи не малу суму грошей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богомоллова Н. Відповідальність у сфері господарювання. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані.* URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6699/Bogomolova%20Vidpovidalnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.05.2022).
2. Щербина В. С. Господарське право України: Навч. посібник. 2-е вид., перероб. і доп. *Юрінком Інтер.* 2001. 384 с.
3. Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) : наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06 вересня 2001 р. № 201. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0833-01>
4. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

6. Verdictum. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/analysis> (дата звернення: 10.05.2022).
7. Штрафні санкції та свобода договору. Особливості судової практики. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012874 (дата звернення: 10.05.2022).
8. ВП ВС вирішила проблему щодо визначення еквівалента гривні в іноземній валюті. URL: https://biz.ligazakon.net/news/197803_vp-vs-virshila-problemu-shchodo-viznachennya-ekvvalenta-grivn-v-nozemny-valyut (дата звернення: 10.05.2022).